

Са друге стране, она закључује да концепт упадљивих надгробних споменика и гробова умногоме одражава маргинализацију самог догађаја смрти, на којем се овај концепт суштински заснива. У овом поглављу А. Павић је истражила и језик погребних церемонија кроз анализе смрти и сахрана познатих историјских личности, посебно Јосипа Броза Тита, Зорана Ђинђића и Слободана Милошевића. Култ личности наставља се култом гроба, па тако гробови знаменитих постају места ходочашћа. Ауторка закључује да стога није изненађујуће што периоди значајних идеолошких промена често започињу управо девастацијом таквих културних места.

У завршном разматрању, Александра Павићеве се, пратећи развој идеја и понашања везаних за перцепцију смрти, фокусира на актуелну ситуацију и грађу која говори о односу религије и феномена смрти у савременом друштву у Србији. Ауторка закључује да и у времену секуларизације смрт и посмртно одношење према покојнику и даље представљају извор најшире схваћеног

религијског понашања. Она сматра да се, без обзира на степен и врсту религијских уверења, и без обзира на то да ли се верује и у шта се верује, религијским понашањем на неки начин продужава живот покојника и да оно за сада нема алтернативу. Ауторка на самом крају закључује, тј. поново износи тврдње, да се између смрти и религије готово може ставити знак једнакости и да, упркос извесној деградацији метафизичког, феномен смрти остаје *живи извор* значења и смисла, који, макар и у виду пригушеног осећања страха и неизвесности, још увек покреће и донекле креира стварност.

Узимајући у обзир претходно наведено, монографија Александре Павићеве може бити вишеструко интересантна и корисна студентима, истраживачима и другим стручњацима, пре свега из области етнологије, антропологије и теологије, али и из других друштвених и хуманистичких наука, јер представља изванредну студију и грађу за даљу анализу овог и сличних феномена у нашем друштву.

Милеса Стефановић-Бановић

Нове перспективе у антропологији: научна фантастика и фентази као средства антрополошког промишљања Другог

Љиљана Гавриловић. *Сви наши светови. О антропологији, научној фантастици и фантазији*. Посебна издања Етнографског института САНУ, књига 74, Београд 2011, 164 стр.

Научна фантастика и фентази (science fiction – SF, fantasy – F), као два посебна жанра, првобитно поникла из књижевности, нуде другачију слику света, или паралелни свет. Они руше устаљену представу о Ствараоцу, поретку, хијерархији, Дарвиновом *Порек-*

лу врста, и дозвољавају могућност нових креација и другачијих креатора. У неком смислу, ови жанрови ослобађају човека и његову машту, а истовремено му омогућавају да другачије сагледава појмове попут коначности/бесконачности и граница, односно,

да испровоцира и изазове мејнстрим филозофске и научне концепције времена и простора, који представљају њихову вечиту преокупацију. Тек посредством SF-а или фантазија човек схвата колико су простор и време релативни, али и то колико би тек могли да буду релативизовани спознајом другог и другачијег или паралелног света. Због тога се може чинити да SF превасходно представља филозофску инспирацију, а тек онда извор забаве и доколице. Међутим, опште је познато да се знање најбоље усваја кроз забаву и игру. SF и фантази сумирају и адаптирају најсавременија технолошка и научна знања, најпознатије митологије, политичке системе, па чак и антиципирају друштвене догађаје и кретања, као и научна и технолошка открића на основу постојећег (глобалног) људског искуства.¹

Стога би на самом почетку требало да буде јасно да SF и фантази представљају веома комплексне жанрове, који садрже велики број тематских варијација и потенцијалних начина тумачења. Ауторка књиге, Љиљана Гавриловић, фокусирала се на само један од могућих начина. Она полази од претпоставке да су замишљени светови легитимно поље антрополошких истраживања, односно – нови антрополошки терен. Њена главна теза је да се посматрање измишљених светова нимало не разликује од посматрања „стварног“ света, тј. од оног у коме ми живимо (Гавриловић 2011, 8). Ову веома провокативну тезу ауторка заснива на два кључна аргумента. Први

се односи на то да је такозвани стварни свет такође у великој мери измишљен, јер га унутар различитих култура појединци и групе виде на посебан начин и својим га виђењем стално изнова обликују (Ibid, 7). Други аргумент се односи на то да се измишљање „измишљених“ светова већим делом већ базира на перцепцијама стварности (како природе тако и друштва), те се заправо „не говори толико о световима који *нису* (онима које смо и декларативно измислили), него и о оном који *јесте* (оном кога свакодневно поново измишљамо)“ (Ibid, 7-8).

Тако ауторка прати развој тема SF-а и фантазија кроз читав XX век и почетак XXI века, у којима описани догађаји у великој мери кореспондирају са друштвеним догађањима у „овом“ свету. Доминантно аполакиптичне теме и катастрофични сценарији SF-а и фантази филмова, серија, књига итд. логично су инспирисани искуствима тоталитарних идеологија које настају почетком тидесетих година XX века, потом искуствима II светског рата, изградњама нуклеарних бомби, економским кризама, а од скоро – и феноменом такозваног „глобалног загревања“. Најразличитији страхови и неизвесности, пројектовани у SF-у и фантазију, у њима у ствари проналазе своја уточишта. „SF приче имплицитно лече све те страхове. Оне говоре о уверењу да ће се човечанство изборити са садашњим стварним или замишљеним тешкоћама и да будућност постоји, иако ће се извесно драстично разликовати од садашњости“ (Ibid, 38).

Друга важна тема која се у оквиру ова два жанра појављује од двадесетих година XX века до данас проблематизује питање тела и бића, тј. однос између творца и створеног. Доминантна идеја побуне створеног против творца, која је присутна од, рецимо, *Франкештајна* до *Галактике*, поред

¹ Рецимо, у чувеном свемирском серијалу *Звездане стазе* први пут су представљена покретна механичка врата, која су само непуну деценију касније красила улазе најпрестижнијих трговинских ланаца и хотела, да би данас она представљала стандард и уобичајену појаву.

катаклизмичког и песимистичког краја, разматра неколико слојевитих филозофских аспеката (попут бесмртности и граница људских могућности), али и полаже сумњу у званичне религијске парадигме. Међутим, важнији аспект ове теме за антропологију јесте однос човека (ствараоца) према плоду његове креације (створеноме). Потреба човека да свет око себе уређује на основу бинарних опозиција на делу је и у његовом односу према машинама-роботима. „Доделити машинама-каовештачким људима статус Другог, те поново имати некога ко може да буде у подређеној позицији: над ким ће се осећати надмоћ и, у исто време, од кога ће се осећати страх“ (Ibid, 63). Али са развојем SF-а и фентезија може се реално очекивати и промена таквог односа, на шта ауторка такође упућује. Узимајући у обзир свет који се мења, као и друштвене норме понашања, попут поштовања људских права и равноправности, те промене се могу читовати и у самим жанровима, тј. оне се могу транспоновати на сам однос између ствараоца и машина-робота.

У том смислу, следећа важна тематика која се појављује у SF-у и фентезију упућује на то да замишљена места и догађаји у ствари могу да представљају утопијски паралелни свет, без конфликта и неједнакости, родних и расних стереотипа, и томе слично. У овом случају, замишљена места која су конципирана као Други, али утопијски Други, могу бити узор стварној/реалној култури, Други коме би се могло тежити и који, заправо, може бити путоказ за преобликовање актуелног друштва/цивилизације (Ibid, 80). Тако функција SF/F жанрова може бити просветитељска, јер они откривају светове у којима постоје и у којима се поштују универзалне вредности, који су толерантни према различитостима и

у којима, метафорички и фактички, принцип живота и добра надвладава принцип смрти, мрака и зла. Будући да је основни мотор просветитељства била промена реалног друштва, чини се да су SF и фентезија једним делом прихватили просветитељску парадигму, у намери да се барем на имагинативном, а понекад и на ангажованом плану утиче на промену овог (реалног) друштва кроз измишљени, паралелни утопијски свет.

Према ауторки књиге, то је уједно једна од тачака спајања антропологије и SF-а и фентезија, јер у скривеним циљевима, како антропологије тако и SF-а и фентезија, готово је увек промена света. „Задатак антропологије можда јесте да разуме како културе функционишу, али њен крајњи циљ је заправо одувек био *промена* друштва/културе (ређе *наше*, обично *њихове*), у складу са претпостављеним идеалом социјалних односа“ (Ibid, 132). Ауторка подвлачи још једну извесну сличност између антропологије и ова два жанра, а то је употреба готово истих тема и мотива. У анализи SF и фентезија жанрова, ауторка закључује да „научна фантастика и антропологија не само што су настајале у слично време и развијале се на сличан начин, него су пролазиле 'кризе' дисциплине у готово предвидиво цикличним периодима“ (Ibid, 128). Међутим, оно што је кључна веза између ова два жанра и антропологије јесте чињеница да, и поред тога што је тежиште антропологије на истраживању Другог и другачијег, а што нуди SF и фентезија, обе димензије – антропологија са једне стране, а SF и фентезија са друге стране – у ствари се готово увек посредно или непосредно баве нама.

Стога је потпуно оправдан наслов књиге – *Сви наши светови*, која заслужно може да се уброји у квалитетан антрополошки допринос изучавању

SF-a и фентезија. Ауторка веома под-робно и информативно упознаје читаоца са историјским почецима ова два жанра, као и са тематским варијацијама у оквиру њих. Паралелно са тим, она даје историјско-политички, шири друштвени контекст, који је на посредан или непосредан начин утицао на теме анализираних SF и фентези филмова, серија и књига. Иако књига све време задржава добар стил, духовитост и јасну артикулацију мисли, ипак је, по мом мишљењу, за људе из ове дисциплине од највеће важности последње поглавље књиге, оно у којем ауторка сумира и објашњава главну везу између антропологије и ова два жанра. У том делу ауторка се, између осталог, позива на кључне антрополошке текстове и класике антропологије, који су неупућеном читаоцу откривали нови, непознати свет и правила у њему, на исти начин на који то чине жанрови попут SF-a и фентезија. Та паралела са нашим овдашњим световима, које ми највероватније никада нећемо упознати, јер смо се са њима упознали захваљујући интерпретацијама антрополога, и који можда више и не постоје, заправо је потпуно компатибилна са начином на који се ми упознајемо са оним световима тамо посредством SF-a и фентезија. Такво посматрање антропологије као „путујуће“ и сталнодефинишуће науке, одговара метафори истраживачког свемирског брода, који путује космосом у потрази за неким новим светом и појавама које ће објаснити.

Ако се овој књизи и има шта замерити, то је онда ауторкино свесно или несвесно инсистирање на SF-у и фентезију као пројекцијама стварног света у

измишљени свет. Другим речима, ауторка је – у намери да докаже везу између ова два жанра и антропологије – највише апострофирала социјалне и политичко-историјске димензије, које су се са овог света овде, у адаптираној, маскираној форми транспоновале у измишљени свет. То је свакако присутно у мање-више сваком SF и фентези жанру, као и у другим књижевним и уметничким жанровима, али није нужно главни мотив теме која се обрађује. Рецимо, некада то може бити сама идеја релативности људског постојања и нашег универзума. Међутим, иако је за антропологе најважнији аспект одраза нашег света у измишљеном свету, он у ширем контексту може бити потпуно неважан уколико се замисли да постоји друштво у којем нису присутне нити могуће наше пројекције себе и друштва у којем живимо. Другим речима, оно у којем нема ничега што би нас спојило, али ни раздвојило (као што је то случај у чувеном *Сталкеру*, Андреја Тарковског), и чије је само постојање довољно да нам се уруше све научне, техно-лошке, па и друштвене парадигме на којима смо градили сва наша укупна сазнања и убеђења (попут монолита у *Одисеји у свемиру 2011*). У том случају, ни анализе попут ових у књизи не би биле применљиве.

Међутим, ова замерка књизи није суштинска. Она пре представља сугестију ауторки да у некој будућој књизи примени дисперзивније тумачење и анализу ова два жанра. До тада топло препоручујем свим љубитељима SF-a и фентези жанра, а и онима који то нису, да прочитају овде представљену књигу.

Јована Диковић